

הקרבת קרבנות ציבור בטומאה

דחיית טומאה בציבור, בשעה שאין ציץ על מצחו של כהן גדול

מבוא - האם ניתן להקריב קרבן ציבור בטומאה?

הקרבת הקרבנות בטהרה

טהרת הכהנים היא אחת מן ההלכות החמורות שבמקדש, עד שהתורה מעידה שכהן העובד עבודה בעוד טומאתו עליו, הרי הוא מחלל את הקדשים, ומחלל את שם ה', ומתחייב כרת (ויקרא כב, א-ג):

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל אֹהֲרֹן וְאֶל בָּנָיו וְיִנְזְרוּ מִקַּדְשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִחַלְלוּ אֶת שֵׁם קַדְשֵׁי אֲשֶׁר הֵם מִקַּדְשֵׁים לִי אֲנִי ה': אָמַר אֱלֹהִים לְדֹרֹתֵיכֶם כֹּל אִישׁ אֲשֶׁר יִקְרַב מִכָּל זָרְעֵכֶם אֶל הַקַּדְשִׁים אֲשֶׁר יִקְדִישׁוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לַה' וְטָמְאָתוּ עָלָיו וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִלִּפְנֵי אֲנִי ה':

משום כך נראה לכאורה שבימינו, שכולנו בחזקת טמאי מתים, ואין לנו אפר פרה אדומה להיטהר על ידו, איננו יכולים להקריב קרבנות.

טומאה הותרה או דחוייה בציבור

ואולם, כבר קבעו גדולי ישראל לדורותיהם, מימי המשנה ואילך, שהטומאה הותרה או עכ"פ דחוייה בציבור (כפני שנאריך להביא בהמשך). והיינו, שבמקרה שלא ניתן להקריב קרבנות ציבור בטהרה, וכגון שאין בנמצא כהנים טהורים, נתנה התורה רשות להקריב את קרבנות הציבור גם בטומאה. ולפי זה נראה שאין מניעה להקריב את קרבנות הציבור גם בימינו, למרות היותנו טמאי מתים, הואיל ואי אפשר לנו להיטהר, ויש לנו להתיר או לדחות את הטומאה.

הטומאה נדחית רק כשהציץ על מצחו של כהן גדול

ברם, מצינו מחלוקת תנאים (פסחים עז.) אם הטומאה ניתרת או נדחית בכל מצב, או דוקא בזמן שהציץ מצוי במצחו של הכהן הגדול, והוא מרצה על הקרבן הבא בטומאה. וברמב"ם ובשאר הראשונים מבואר שפוסק כמ"ד שאין הטומאה נדחית אלא בזמן שהציץ במצחו של כה"ג. וא"כ, מאחר ואין בימינו כהן גדול, ואין הציץ במצחו, נראה לכאורה שלא ניתן להתיר הקרבת קרבנות ציבור בטומאה.

חלקי המאמר

במאמר זה נבקש לבאר תחילה את מחלוקת התנאים, האמוראים והפוסקים בדיון טומאה הותרה או דחיה; ואח"כ לברר שיטת הרמב"ם וסיעתו המצריכים ציץ במצח כהן גדול; ולבסוף נבקש לבחון האם דין זה מעכב את ההקרבה בטומאה.

מסקנת המאמר - ניתן להקריב בטומאה גם בלא ציץ על מצח כה"ג

לאחר הדיון הארוך בסוגיה נעלה במסקנתנו, שהצורך בציץ על מצחו של כהן גדול הוא רק בזמן שהציץ קיים ושיש כהן גדול הראוי ללבושו על מצחו, אך בזמן שאי אפשר שיהיה הציץ על מצח הכהן הגדול, כמו בזמנינו שאין לנו כהן גדול (ואיננו יכולים להכין לו את כל שמונת הבגדים), אין הציץ מעכב, וניתן להקריב את קרבנות הציבור בטומאה גם בשעה שאין ציץ במצחו של כהן גדול.

טומאה בציבור - 'הותרה' או 'דחיה'?

א. שיטות התנאים

מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון

הגמרא ביומא (ז. ואילך) דנה באריכות בענין טומאה הותרה או דחיה בציבור, וביארה (ז:) שיש בזה מחלוקת תנאים:

תנאי היא. דתנאי: ציץ, בין שישנו על מצחו בין שאינו על מצחו, מרצה - דברי רבי שמעון. רבי יהודה אומר: עודהו על מצחו - מרצה, אין עודהו על מצחו - אינו מרצה. אמר לו רבי שמעון: כהן גדול ביום הכפורים יוכיח, שאין עודהו על מצחו ומרצה! אמר לו רבי יהודה: הנח לכהן גדול ביום הכפורים, שטומאה הותרה לו בציבור. מכלל דרבי שמעון סבר - טומאה דחיה היא בציבור.

נמצא שר' יהודה סבר שטומאה הותרה בציבור, ור' שמעון סבר שטומאה דחוויה בציבור.

ר' מאיר, ר' יוסי ור' חנינא סגן הכהנים - 'דחוויה'

ובהמשך הגמרא (ת) ניסו להביא בזה מחלוקת תנאים נוספת:

נימא הני תנאי כהני תנאי, דתניא: אחד זה ואחד זה (=כהן גדול הפורש שבעה ימים קודם יום הכפורים, וכהן הפורש שבעה ימים לפני שריפת הפרה) מזין עליו כל שבעה מכל חטאות שהיו שם - דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר: אין מזין עליו אלא שלישי ושביעי בלבד. רבי חנינא סגן הכהנים אומר: כהן השורף את הפרה מזין עליו כל שבעה. כהן גדול ביום הכפורים - אין מזין עליו אלא שלישי ושביעי. מאי לאו בהא קא מיפלגי: רבי מאיר סבר: טומאה דחוויה היא בציבור (=וצריך טהרה גמורה ובזמנה), ורבי יוסי סבר: טומאה היתר היא בציבור.

אך הגמרא דחתה הבנה זו, וסיכמה שכל התנאים הנ"ל (ר' מאיר, ר' יוסי, ור' חנינא סגן הכהנים) מסכימים שטומאה דחוויה בציבור:

ותסברא? אי סבר רבי יוסי היתר היא בציבור - הזאה כלל למה לי? אלא, דכולי עלמא הני תנאי סברי טומאה דחוויה היא בציבור, והכא בהא קמיפלגי: רבי מאיר סבר: אמרינן טבילה בזמנה מצוה, ורבי יוסי סבר: לא אמרינן טבילה בזמנה מצוה.

כל שאר התנאים - 'דחוויה'

ובגמרא בפסחים (עז) אמרו, שדעת ר' יהודה היא דעת יחיד, ואין עוד תנא שסובר כמותו שהטומאה הותרה לגמרי בציבור. וכך מובא:

דליכא תנא דשמעת ליה דאמר טומאה הותרה בציבור אלא רבי יהודה.

ר' יהושע - מחלוקת רש"י ותוס'

ושם מובאת מחלוקת תנאים בענין זריקת הדם בשעה שהבשר אינו קיים (נטמא

או נאבד):

תניא: וְעִשְׂתִּיתְּ עֲלֵתְךָ הַבֶּשֶׂר וְהָדָם, רבי יהושע אומר: אם אין דם - אין בשר, אם אין בשר - אין דם. רבי אליעזר אומר: דם - אף על פי שאין בשר, שנאמר וְדָם זָבַחְךָ יִשְׁפֹךְ.

וחשבה הגמרא לומר, שהמשנה (פסחים ע"ו): האומרת שהעומר ושתי הלחם קרבים בטומאה, אינה כשיטת ר' יהושע, משום שלשיטתו אין זורקים את הדם כשהבשר אינו ראוי לאכילה, ולפי זה מאחר והציץ אינו מרצה על טומאת השיריים הנאכלים (המקבילים לבשר), אין להקטיר גם את הקומץ (המקביל לדם) בטומאה. ובלשון הגמרא:

סברו: דלכולי עלמא טומאה דחווה היא בציבור, ובעיא ציץ לרצות... ודכולי עלמא אין הציץ מרצה על אכילות... השתא לימא מתניתין דלא כרבי יהושע, דכיון דאמר בעינן תרת' (=בשר ודם), וציץ אכילות לא מרצה - היכי אתי בטומאה?

והאריכה הגמרא לנסות ולהעמיד את המשנה גם כר' יהושע, ואחר דחיית כל האפשרויות הסיקה:

אלא, לעולם רבי יהושע היא מתניתין, ולא קשיא... כאן ביחיד כאן בציבור.

ופירש רש"י (ע"ח):

ביחיד - לכתחלה פסולה, ואם זרק - הורצה, ומתניתין בציבור באין לכתחלה, דטומאת ציבור הוא בהיתר.

ומבואר שסבר ר' יהושע דטומאה הותרה בציבור, ולכן סבר שהעומר ושתי הלחם שהם קרבנות ציבור קרבים בטומאה אפילו לכתחילה.

אולם התוס' היקשו על פירוש רש"י (ע"ש), והעלו שגם ר' יהושע סובר שטומאה דחווה היא בציבור, אלא שהוא מחלק בין יחיד לציבור לענין ריצוי הציץ על אכילות, דבציבור הציץ מרצה על האכילות לכתחילה, וביחיד הוא פסול לכתחילה מדרבנן. ובלשונם:

ונראה לר"י דלעולם סבירא ליה טומאה דחווה, אלא דסבירא ליה דהציץ מרצה על אכילות, וביחיד לכתחלה לא יזרוק מדרבנן, ופסולה דקתני היינו לכתחלה, הלכך בציבור באין לכתחלה.

ויש להעיר, שהלשון "סברוה דלכולי עלמא טומאה דחווה היא בציבור" המובא בתחילת הסוגיה, נראה כמסייע לשיטת רש"י, שלשון זה מורה שרק בהו"א חשבנו שכולם מודים שטומאה דחווה, ואילו למסקנה באמת אינו כן, ור' יהושע סובר שהטומאה הותרה לגמרי בציבור³¹.

31. וקשה לומר שהלשון "סברוה" מוסב רק על הנחת היסוד השניה שלכ"ע הציץ אינו מרצה על האכילות, שממנו באמת חזרה הגמרא, דא"כ לא היה להביא את הדין של דחווה,

דעת ר' חייא ובר קפרא

ובמסכת יבמות (כג) מובאת מחלוקת בין ר' חייא לבר קפרא בענין כהן בעל מום שעבד בטומאה, ומתוך הדין והדברים ביניהם משתמע ששניהם הניחו כהנחת יסוד שטומאה הותרה בציבור. וכך מובא:

בעל מום ששימש בטומאה - רבי חייא אומר: חייב שתים, בר קפרא אומר: אין חייב אלא אחת... התחיל ר' חייא לדון: טומאה לכל נאסרה, **כשהותרה** במקדש - אצל כהנים תמימים **הותרה**, לכהנים תמימים הותרה ולא לבעלי מומין, יש כאן משום בעלי מומין ויש כאן משום טומאה. התחיל בר קפרא לדון: טומאה לכל נאסרה, **כשהותרה** במקדש - **הותרה**, אין כאן אלא משום בעל מום.

הרי שגם ר' חייא וגם בר קפרא נקטו בלשון "טומאה הותרה", ומשמע דסבירא להו שטומאה הותרה בציבור, ולא רק דחוויה.

אלא שכבר הוכיח בעל "קרן אורה" (יבמות, שם) שא"א לומר שהם סברו דטומאה הותרה, משום שלמסקנה העמידה הגמרא את המחלוקת אליבא דר' שמעון, והרי הוא סבר שטומאה דחוויה היא בציבור. ועל כרחינו צ"ל שהלשון אינו בדוקא, ומה שנקטו לשון 'הותרה' הוא רק כדי להנגיד זאת לדין בעל מום שלא הותר ולא נדחה כלל. ובלשונו:

טומאה כשהותרה במקדש לכל הותרה - משמע דס"ל דטומאה הותרה בציבור... ולמסקנא אליבא דר"ש הוא דקיימי, ור"ש הא ס"ל דטומאה דחוויה בציבור. וי"ל דמכל מקום קיל הוא מאיסור בעל מום, דלא הותר כלל. ועל כרחך הא דקאמר לכל הותרה הוא, לאו דוקא...

ב. שיטות האמוראים

מחלוקת רב נחמן ורב ששת

במסכת יומא (ה) נחלקו האמוראים בנידוננו:

איתמר, טומאת המת - רב נחמן אמר: הותרה היא בציבור, ורב ששת אמר: דחוויה היא בציבור.

וביארה הגמרא:

שאינו קשור כלל לדין הנסוב בגמרא. ודו"ק.

היכא דאיכא טמאין וטהורין בהווא בית אב - כולי עלמא לא פליגי דטהורין עבדי, טמאין לא עבדי. כי פליגי - לאהדורי ולאנויי טהורין מבית אב אחרינא. רב נחמן אמר: היתר היא בציבור, ולא מהדרינן. ורב ששת אמר: דחוייה היא בציבור, ומהדרינן.

איכא דאמרי: אפילו היכא דאיכא טהורין וטמאין בהווא בית אב פליגי רב נחמן ואמר, עבדי נמי טמאין, דכל טומאת מת בציבור - רחמנא שרייה.

מודה רב נחמן במקום שיש שיריים לאכילה

ואמרו שם (ז) שבקרבנות ציבור שיש בהם שיריים לאכילה, מודה גם רב נחמן שהטומאה רק דחוייה, ומנסים לכתחילה להקריב בטהרה, משום שהקרבת קרב בטומאה אך לא נאכל בטומאה. וכלשון הגמרא:

אמר רב נחמן: מודינא היכא דאיכא שיריים לאכילה.

ופירש רש"י:

דאף על גב דקרבת צבור קרב בטומאה, אינו נאכל בטומאה, כדאמרינן בכיצד צולין (פסחים עז), ובמנחה הנקמצת מודינא דמהדרינן לעשות בטהרה, שיהיו שיריים נאכלין.

רב הונא ורב אדא בר אהבה - 'דחוייה'

ובגמרא בפסחים (פ) ניסו לומר שיש בזה מחלוקת אמוראים:

איתמר, היו רובן טמאי מתים ומיעוטן זבין. רב הונא אמר אין תשלומין לפסח הבא בטומאה (=והזבין שלא הקריבו בראשון, לא רשאים להקריב בשני), ורב אדא בר אהבה אמר: יש תשלומין לפסח הבא בטומאה. נימא בהא קמיפלגי, דמאן דאמר אין תשלומין לפסח הבא בטומאה קסבר: טומאה דחוייה היא בציבור. ומאן דאמר יש תשלומין לפסח הבא בטומאה קסבר: טומאה הותרה בציבור.

אך דחו, וסיכמו שלכ"ע טומאה דחוייה בציבור:

אמרי: לא, דכולי עלמא טומאה דחוייה בציבור, ובהא פליגי; מר סבר: טהרה מדחיא (=כשהציבור הקריבו את הראשון בטהרה, נדחים הטמאים לשני), טומאה לא מדחיא. ומר סבר: אפילו טומאה נמי מדחיא.

רב - 'הותרה'

ובסוף מסכת עירובין (קה) דנו בענין כניסת כהנים טמאים להיכל, כדי לבנותו או להוציא ממנו את הטומאה. וכך אמרו:

תנו רבנן: הכל נכנסין בהיכל לבנות לתקן ולהוציא את הטומאה, ומצוה בכהנים. אם אין שם כהנים - נכנסין לויים, אין שם לויים - נכנסין ישראלים. ואידי ואידי טהורין - אין, טמאין - לא. אמר רב הונא: רב כהנא מסייע כהני, דתני רב כהנא... מצוה בתמימים, אין שם תמימים - נכנסין בעלי מומין. מצוה בטהורין, אין שם טהורין - נכנסין טמאין. אידי ואידי, כהנים - אין, ישראלים - לא.

ואח"כ דנו במקרה שניתן להכניס או טמא או בעל מום, מי עדיף:

איבעיא להו: טמא ובעל מום איזו מהן נכנס? - רב חייה בר אשי אמר רב: טמא נכנס, **דהא אישתרי בעבודת ציבור**. רבי אלעזר אומר: בעל מום נכנס, דהא אישתרי באכילת קדשים.

ומבואר שרב סבר שטומאה הותרה היא בציבור. וגם ר' אלעזר לא חלק על כך, אלא סבר שיותר יש להתיר לבעל מום להיכנס משום שמצאנו שהתירוהו באכילת קדשים, אך לא שמענו שחולק וסובר שהטומאה רק דחוויה.

ואין לומר שהלשון 'אשתרי' אינו בדוקא, משום דא"כ לא היה לרב להעדיף טמא על בעל מום, הואיל והיתרו של בעל מום באכילת קדשים הוא היתר גמור³², ואילו עבודת הטמא בציבור היא רק בדיעבד, ומוכרח א"כ לומר שרב סבר דטומאה היתר היא בציבור. וכן מתבאר מפירוש רב נסים גאון על גליון הגמרא בסוגיין³³.

רב חסדא ור' יצחק - 'דחוויה'

ובפסחים (עט) מובא:

32. עיין רמב"ם (הל' ביאת המקדש פ"ו הי"ב): "מי שנמצא כשר בייחוסו ונמצא בו מום... חולק בקדשים עם אנשי בית אב שלו ואוכל, שנאמר: לחם אלהיו מקדש הקדשים ומן הקדשים יאכל".

33. וכן נראה מדברי הרמב"ם (הל' בית הבחירה פ"ז הכ"ג) שפסק בענין זה כר' אלעזר, וכתב: "טמא ובעל מום - יכנס בעל מום ואל יכנס טמא, שהטומאה דחוויה בציבור", ומשמע שהבין שרב סבר שעדיף להכניס טמא משום שלשיטתו טומאה הותרה בציבור, אך כיון שנפסק להלכה שטומאה רק דחוויה בציבור (כפי שנביא להלן), ממילא נדחו דברי רב, ויש להעדיף הכנסת בעל מום על פני הכנסת טמא.

תנו רבנן: הרי שהיו ישראל טמאין, וכהנים וכלי שרת טהורין. או שהיו ישראל טהורין וכהנים וכלי שרת טמאין, ואפילו ישראל וכהנים טהורין וכלי שרת טמאין - יעשו בטומאה, שאין קרבן ציבור חלוק.

אמר רב חסדא: לא שנו אלא שנטמא הסכין בטמא מת, דרחמנא אמר בחלל חרב - חרב הרי הוא כחלל, וקא מטמא לגברא. דמעיקרא כי מיתעביד בטומאת הגוף דכרת קא מיתעביד. אבל נטמא הסכין בטומאת שרץ, דבשר הוא דמטמא ליה, לגברא לא מטמא ליה - טהורין עביד, טמאין לא עביד. מוטב יאכל בטומאת בשר בלאו, ואל יאכל בשר בטומאת הגוף שהוא בכרת. אלמא קסבר רב חסדא: טומאה דחוויה היא בציבור. וכן אמר רבי יצחק: טומאה דחוויה היא בציבור.

ורבא אמר: אפילו טמאין נמי עבדי. מאי טעמא - דכתיב והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל באש ישרף והבשר כל טהור יאכל בשר, כל היכא דלא קרינן ביה והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל - לא קרינן ביה והבשר כל טהור יאכל בשר, כל היכא דקרינן ביה והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל - קרינן ביה והבשר כל טהור יאכל בשר.

ומפורש יוצא שרב חסדא ור' יצחק סברו שטומאה דחוויה בציבור, הלכך מחזרים אחר טהורים.

אין להוכיח מכאן על דעת רבא

ולכאורה היה נראה שרבא הסובר שאפשר להקריב אפילו ע"י טמאים, סובר שטומאה הותרה בציבור. אולם אין בזה הכרח, שהרי רבא הוצרך להביא ראיה מן הפסוק, וניתן להבין שהוא מסכים שבד"כ טומאה רק דחוויה, אלא שכאן גילתה התורה שהטומאה הותרה לגמרי.

וכן העיר בשו"ת שאגת אריה (סי' ל"ח):

ואפי' רבא דפליג התם ואמר אפי' טמאים נמי עבדי, לאו משום דס"ל טומאה היתר הוא בציבור, אלא משום היקשא דקרא... ולעולם ס"ל טומאה דחוויה בציבור, דאל"כ למה ליה למילף מהיקשא.

ר' ירמיה ורב יוסף - 'דחוויה'

ועוד מובא במסכת פסחים (דפ):

תנו רבנן: ועצם לא תשברו בו, בו - בכשר ולא בפסול. רבי אומר: בבית אחד יאכל ועצם לא תשברו בו, כל הראוי לאכילה - יש בו משום שבירת עצם, ושאינן ראוי לאכילה - אין בו משום שבירת עצם.

מאי בינייהו? אמר רבי ירמיה: פסח הבא בטומאה איכא בינייהו. למאן דאמר כשר - האי פסול. למאן דאמר ראוי לאכילה - האי נמי ראוי לאכילה הוא. רב יוסף אמר: כי האי גוונא דכולי עלמא אין בו משום שבירת העצם, דרבי לאקול' קא אתי. והאי הא פסול הוא, אלא...

ומבואר שר' ירמיה ורב יוסף הגדירו את הקרבן הטמא כקרבן פסול, ועל כרחק זהו משום ששברו שהטומאה דחוויה היא בציבור, שאם הייתה מותרת לגמרי בציבור, לא שייך לקרוא לקרבן "פסול". וכן כתב שם רש"י בפירוש (פד: ד"ה האי):

האי פסול הוא - שנעשה בפסול, דטומאה דחוויה היא בציבור, אלא שכאן גזירת הכתוב לפוטרו בו.

ועוד מצאנו בדעת רב יוסף שנקט כמ"ד טומאה דחוויה, דהנה בפסחים (פא) דן רב יוסף בענין טומאת התהום, וזו לשונו:

בעי רב יוסף: כהן המרצה בתמיד, הותרה לו טומאת התהום או לא? - אם תמצא לומר כהן המרצה בקרבנותיהן (של נזיר ועושה פסח) הותרה לו טומאת התהום, כהן המרצה בתמיד מאי, מי אמרינן כי גמירי טומאת התהום - בפסח, בתמיד לא גמירי, או דילמא יליף תמיד מפסח?

ופירש רש"י (סו) ששאלתו של רב יוסף היא למ"ד טומאה דחוויה בציבור, דאילו למ"ד טומאה הותרה בציבור, ודאי טומאת התהום הותרה, ואין צורך להדר אחר כהנים טהורים. ובלשונו:

ואליבא דמאן דאמר טומאה דחוויה היא בציבור קבעי רב יוסף הכי, אי איצטריך להדר אכהן טהור משום טומאת התהום אי לא.

ונמצא, אם כן, שדעת רב יוסף היא כמאן דאמר טומאה דחוויה היא בציבור.

דעת רבא ורבא בר אהילא

ובמסכת זבחים (טז:) מובא:

אונן פסול. אמר רבא: לא שנו אלא בקרבן יחיד, אבל בקרבן צבור מרצה, קל וחומר מטומאה, מה טומאה שלא הותרה מכללה אצל כהן גדול בקרבן יחיד - הותרה אצל הדייט בקרבן צבור, אנינות שהותרה מכללה אצל כהן גדול בקרבן יחיד - אינו דין שהותרה אצל כהן הדייט בקרבן ציבור.

מתקיף לה רבא בר אהילא: לא תותר אנינות אצל כהן גדול בקרבן יחיד מקל וחומר, ומה **טומאה שהותרה** אצל כהן הדייט בצבור - לא הותרה אצל כהן גדול בקרבן יחיד, אנינות שלא הותרה אצל כהן הדייט בקרבן צבור - אינו דין שלא תותר אצל כהן גדול בקרבן יחיד?

ותותר טומאה אצל כ"ג בקרבן יחיד מק"ו, ומה אנינות שלא הותר אצל כהן הדייט בקרבן צבור - הותרה אצל כהן גדול בקרבן יחיד, **טומאה שהותרה** אצל כהן הדייט בקרבן צבור - אינו דין שהותרה אצל כ"ג בקרבן יחיד?

הנה כי כן, רבא ורבא בר אהילא נקטו בלשון 'טומאה שהותרה', ומשמע מכאן שהם סברו דטומאה הותרה בציבור. אמנם אין כאן הוכחה גמורה, משום שניתן לומר דבאמת הם סוברים דטומאה דחוויה בציבור, אך נקטו לשון 'הותרה' משום שרצו להשוות זאת לאנינות בכהן גדול, וכיון ששם לא שייך לשון 'דחוויה' אלא רק לשון 'הותרה', שהאנינות בכהן גדול היא היתר גמור³⁴, לכן נקטו גם לגבי טומאה לשון 'הותרה'.

מחלוקת רבא ורבינא

אמנם במקום אחר מצאנו דברים ברורים יותר בדעת רבא. דהנה במשנה ביומא (ג.) אמרו שמפרישים את הכהן הגדול שבעה ימים לפני יום הכפורים מחשש שיטמא מאשתו, ונחלקו רבא ורבינא (שם, טז.) מדוע לא חששו להפרישו גם מחשש טומאת מת:

ועד שאתה מפרישו מטומאת ביתו, הפרישהו מטומאת המת? - אמר רב תחליפא אבוה דרב הונא משמיה דרבא: זאת אומרת טומאת המת הותרה היא בציבור. רבינא אמר: אפילו תימא טומאת המת דחוויה היא בצבור - טומאת המת לא שכיחא, טומאת ביתו שכיחא.

34. כלשון הרמב"ם (הל' ביאת המקדש פ"ב ה"ו): "כהן גדול עונד כשהוא אונן, שנאמר: 'ומן המקדש לא יצא ולא יחלל', כלומר ישב ויעבוד עבודה שהיה עוסק בה, ואינה מתחללת".

ומבואר שרבא סבר שטומאת מת הותרה בציבור, ורבינא סבר שטומאת מת דחוויה היא בציבור.

דעת אביי ורבא - 'דחוויה'

ברם במסכת זבחים (לב-:לבג) מבואר בדעת רבא שסבר דטומאה דחוויה ולא הותרה. בדגמרא שם אמרו בדעת עולא, שמצורע בעל קרי מותר בכניסה לעזרה, ד"מתוך שהותר לצרעתו הותר לקיריו". ולמד רב יוסף מדבריו לענין קרבן פסח, שאם היו רוב ישראל טמאי מתים ונעשו זבים - "הואיל והותרו לטומאתן הותרו לזיבתן". ואביי ורבא שקלו וטרו בדבריו:

אמר ליה אביי... לא דמי, מצורע היתירא הוא, הואיל ואישתרי אישתרי, **טומאה דחוויה היא**, להא אידחאי להא לא אידחאי.

אמר ליה רבא: אדרבה, איפכא מסתברא, מצורע היתירא הוא, להא אישתראי ולהא לא אישתראי, **טומאה דחוויה הוא**, מה לי חד דחויא מה לי שתי דחיות.

וסיכמה הגמרא:

מכלל דתרווייהו סבירא להו: טומאה דחוויה היא בצבור.

הסתירה בדעת רבא

וא"כ, מצאנו סתירה לכאורה בדברי רבא, שכאן בזבחים מפורש דס"ל טומאה דחוויה בציבור, ואילו בסוגיה ביומא אמר רב תחליפא בשמו שטומאת המת הותרה בציבור, וכן משמע קצת בסוגיות הנ"ל בפסחים (עט) ובזבחים (סז).

רש"י - הסוגיה בזבחים זהה לסוגיה ביומא

הנהגה, על דברי הגמרא בזבחים (לב) שאביי ורבא סברו 'דחוויה', כתב רש"י:

דתרווייהו - אביי ורבא סבירא להו טומאה דחוויה היא בצבור, ונפקא מינה למיהוי מאן דאמר בפ"ק דיומא דאמר הותרה היא בציבור יחיד במקום רבים.

ומבואר שהבין שאביי ורבא דיברו בדיוק על אותו נושא המדובר במחלוקת רב נחמן ורב ששת ביומא, וכוונת הגמרא לומר שאביי ורבא סברו כרב ששת שאמר 'דחוויה', ויחד עמו הם רבים כנגד רב נחמן שאמר 'הותרה'. ולפי זה עדיין קשה הסתירה, שביומא סבר רבא 'הותרה', ובזבחים סבר 'דחוויה'.

תוס' – "זאת אומרת", וליה לא סבירא ליה

והתוס' (זבחים לג. ד"ה הגה"ה) כתבו לתרץ, שבאמת רבא סבר כמ"ד 'דחוויה', וכדברי הגמרא המפורשים במסכת זבחים. ומה שאמר במסכת יומא הוא רק להבנת התנא במשנה, אך אין זו דעתו האישית. ובלשונם:

מכלל דתרווייהו סבירא להו טומאה דחוויה היא בציבור – והא דאמר רב תחליפא משמיה דרבא זאת אומרת הותרה היא בציבור בפ"ק דיומא (דף י: 1) – זאת אומרת, ולא סבירא ליה.

וכן כתבו התוס' ביומא (ו: ד"ה אמר) בשם ר"י:

אמר רב תחליפא משמיה דרבא זאת אומרת טומאה הותרה היא בציבור – תימיה דבזבחים ר"פ כל הפסולים (דף לג.) קאמר מכלל דתרווייהו סבירא להו, פי' אביי ורבא, טומאה דחוויה היא בציבור. ותיריך ר"י דהא דקאמר רבא הכא טומאה היתר היא, זאת אומרת וליה לא ס"ל, דס"ל כרב (ששת) דאמר בסמוך טומאה דחוויה היא.

קשה לומר שרבא חולק על סתם משנה, ומסביר שלא הלכה

אלא שהסבר זה לכאורה קשה מאד, שהרי רבא למד זאת מסתימת לשון המשנה, שאמרה שלא צריך להפריש את הכהן הגדול מחשש טומאת מת, ודוחק גדול לומר שרבא יעמיד סתם משנה בהסבר שאינו אליבא דהלכתא לשיטתו. וכן העירו התוס' עצמם (יומא, שם). וכן הביא הפני' יהושע (יומא ו: 1) בדעתם:

ועל זה כתבו התוס' דהוא דוחק גדול לומר דרבא לא ס"ל כסתם מתני' דמכילתין³⁵.

ובכל המקומות בש"ס (99 מקומות) שבהם נקטו האמוראים בלשון 'זאת אומרת', הם גם סוברים כמו אותה הלכה, ורק בפעם אחת (גדה נו.) ניסו לומר שר' יוחנן אמר 'זאת אומרת' וליה לא סבירא ליה, ודחו אפשרות זו משום שלא מסתבר שיחלוק על המשנה, וכדעתו המפורסמת שהלכה כסתם משנה.

ועוד קשה, שכפי שהבאנו לעיל, גם במקומות אחרים (פסחים עט., זבחים טז:) משמע שרבא נוקט כמ"ד 'הותרה', ודוחק גדול לומר שגם במקומות אלו אמר דבריו שלא להלכה. אלא שיש ליישב כנ"ל, שבסוגיות אלו נקט רבא לשון 'הותרה' שלא בדוקא, וכדברינו לעיל.

35. ועיין שם בדברי הפנ"י שמסביר מדוע אין זה דוחק. ולענ"ד דבריו דחוקים עוד יותר.

תוס' - רבא סבר 'דחוויה' רק בקרבן פסח

ומפני קושיה זו, כתבו התוס' לחלק בין הסוגיה בזבחים לסוגיה ביומא, ובין קרבן פסח לשאר הקרבנות:

ולי נראה דאין אנו צריכין לומר דלא ס"ל כסתם מתניתין, אלא ההיא דהתם לענין פסח איירי... וכיון דהתם לענין פסח איירי, איכא למימר נהי דפסח כיון דאתי בכינופאי חשיב כקרבן ציבור ודוחה את השבת ואת הטומאה, מ"מ כיון דלאו כל ישראל מייתו חד פסח בשותפות מהדרינן אטהורין אפילו למ"ד טומאה היתר היא בקרבן ציבור גמור הבא בשותפות.

וביאור דבריהם, שבכל הקרבנות סבר רבא כמ"ד טומאת מת הותרה בציבור, וכפי שנקט ביומא (ובשאר מקומות, כנ"ל). אלא שלענין קרבן פסח (שעליו מדובר בסוגיה בזבחים) מודה רבא שהטומאה רק דחוויה. וטעם החילוק הוא, משום שקרבן הפסח אינו קרבן ציבור גמור, שהרי לא מקריבים קרבן אחד לכל ישראל. ואע"פ שלענין שבת וטומאה מחשיבים אותו כקרבן ציבור, משום דאתי בכינופאי, אפ"ה אין לנהוג בו היתר גמור, אלא יש להדר אחר טהורים, ולנהוג בו דין 'דחוויה'.

קשיים בהסבר התוס'

ואולם לכאורה הדברים קשים, שבכל סוגיות הש"ס הדנות בענין 'הותרה' ו'דחוויה', לא מצינו שום רמז לחילוק זה. ואדרבא נראה שאין מחלקים כן, וכמו למשל בסוגיה בפסחים (פ), שרצו ללמוד שמי שסובר 'הותרה' בקרבן פסח, סובר כן בכל הקרבנות. וכן בסנהדרין (יב). היקשו מדברי ר' יהודה לענין קרבן פסח (שמשמע

שסבר 'דחוויה') על דעתו לענין יום הכפורים (שסבר 'הותרה')³⁶.

וכן העיר בחידושי קרן אורה (זבחים לג):

לא אשכחן אלא חד פלוגתא בכל קרבנות ציבור אי הותרה או דחוויה, ומנלן לחלק ביניהו ולומר דפסח לכ"ע דחוויה היא³⁷.

וגם ה"ש אגת אריה" (סי' ל"ח), שדן באריכות בדברי התוס', העלה:

אי אפשר לומר כדעת התוס', לחלק בין פסח לשאר קרבן ציבור.

36. וראיה זו מסנהדרין הובאה בדברי הגבורת ארי (יומא ו:), ושוב חזר על כך בשו"ת שאגת אריה (ישנות) סי' ל"ח.

37. ועיין קושיה נוספת על התוס', בחידושי רעק"א (זבחים לב:), שכתב דלכאורה הסבר התוס' לא מועיל. ע"ש.

תוס' – לפי הנ"ל מובן מדוע הוצרכו לבאר דעת רבא בזבחים

ולחיזוק דבריהם כתבו התוס', שבזה מיושב מדוע הוצרכה הגמרא לכתוב "מכלל דתרוייהו סבירא להו טומאה דחוויה היא בציבור", שלכאורה אין בזה שום נפק"מ להלכה. ולפי הנ"ל מיושב, שבאו לומר שאע"פ שבד"כ רבא סובר 'הותרה', בקרבן פסח הוא מודה שאומרים 'דחוויה'. ובלשונם:

וכ"ש דניחא טפי הא דאצטריך למידק התם מכלל דתרוייהו סבירא להו טומאה דחוויה, דמאי נפקא מינה בהווא דיוקא. אלא משום דרבא סבירא ליה הכא (=ביומא) טומאה היתר היא, איצטריך למידק התם (=בזבחים) דאפילו הכי מודה הוא בפסח.

דחיה – דרך הש"ס לדקדק כן, ועוד שרש"י הביא נפק"מ אחרת

ובספר גבורת ארי (יומא ו:): דחה רביה זו, דגם אם אין בזה שום נפק"מ, אעפ"כ דרכו של התלמוד לברר את המסקנות ההלכתיות העולות מדברי האמוראים:

ומה שדקדקו התוס' דקאמר הגמרא מכלל דתרוייהו סבירא להו טומאה דחוויה היא בצבור ולמאי נפקא מינה אמר הכי אלא משום דרבא סבירא ליה הכי דהותרה, אין זה דקדוק, דכן דרך הגמ' בכל מקום לדייק הכא.

אמנם כבר הבאנו לעיל דברי רש"י, שיש נפק"מ בידיעת דעתם של אביי ורבא כדי להכריע במחלוקת רב נחמן ורב ששת, ולומר שאביי ורבא סוברים כרב ששת, ורב נחמן הוא יחיד במקום רבים. וא"כ אבדה הוכחת התוס'.

גבורת ארי – לפי התוס' גם בקרבן כה"ג ביוה"כ צ"ל דחוויה, וזה קשה

ובספר גבורת ארי (שם) היקשה על התוס', שלפי סברתם שבקרבן פסח אמרינן 'דחוויה' משום שאינו קרבן ציבור גמור, א"כ גם בקרבן הכהן הגדול ביום הכפורים יש לומר 'דחוויה', הואיל ואינו קרבן ציבור גמור³⁶, וא"כ לא מובן כיצד הסביר רבא שאין מפרישים אותו מטומאת מת משום דטומאה הותרה בציבור, הלא לענין קרבנו אמרינן רק 'דחוויה', והיה ראוי להפרישו מטומאת מת. וכך כתב:

ודבריהם תמוהים בעיני... ולפי זה פרו ואילו של כהן גדול כל שכן דטומאה דחוויה מקל וחומר, השתא פסח דחובה על כל ישראל אפילו הכי כיון דאין כל ישראל מייתו חד פסח בשותפות טומאה דחוויה לו, כל שכן פרו ואילו דאינו אלא חובת יחיד דטומאה דחוויה להו, והדרא קושיא לדוכתיה דאם כן מאי משני רבא הכא

38. וכן כתבו התוס' בפירושו (יומא שם), שבאילו של אהרן אמרינן 'דחוויה' ולא 'הותרה' אע"פ שהוא דוחה שבת וטומאה כקרבן ציבור.

זאת אומרת טומאה הותרה, אכתי תקשה הפרישהו מטומאת מת משום פרו. ומהתימא על התוס' שסותרין דבריהם זה את זה.

ניתן להבין שהגמרא בזבחים היא אליבא דרבה, ולא אליבא דרבא

והנה, בנוסח הגמרא בדפוס הראשון (דפוס ונציה) על הסוגיה בזבחים (לב-לג), לא כתוב במפורש שהחולק על אביי הוא רבא, אלא כתוב בקיצור: רב'. ואמנם באופן פשוט אכן נראה שהכוונה לרבא, חבירו של אביי, שדרכה של הגמרא להביאו אחר דברי אביי. אולם ניתן גם להבין שהכוונה לרבה, רבו של אביי, שבא להשיב ולהקשות על דבריו. ואם כן, אין כלל סתירה בין הסוגיות, שרבא באמת סבר דטומאה הותרה בציבור, וכדבריו במסכת יומא, ואילו רבה הוא זה שאמר במסכת זבחים שטומאה דחוויה בציבור.

ספק נוסף בדעת רבה ורבא

וכעין ספק זה, אם מדובר על רבה או על רבא, מצינו בסוגיה נוספת במסכת יומא (מו-מו:). וכך מובא שם:

אמר רב הונא: תמיד - תחילתו דוחה, סופו אינו דוחה. מאי אינו דוחה? רב חסדא אמר: דוחה את השבת ואינו דוחה את הטומאה, ורבא אמר: **דוחה את הטומאה** ואינו דוחה את השבת. אמר ליה אביי לרבא: לדיך קשיא, ולרב חסדא קשיא... מאי שנא טומאה - דכתיב במעדו ואפילו בטומאה, שבת נמי - במעדו ואפילו בשבת? ...

אמר ליה: לא לדידי קשיא, ולא לרב חסדא קשיא. לדידי לא קשיא; סופו - כתחילתו, טומאה דתחילתו בר מידחא טומאה הוא - סופו נמי דחי, שבת דתחילתו לאו בר מידחא שבת הוא - סופו נמי לא דחי. לרב חסדא לא קשיא; סופו כתחילתו לית ליה, שבת דהותרה היא בציבור - סופו נמי דחי. **טומאה, דדחוויה היא בציבור**, תחלתו דעיקר כפרה - דחי, סופו דלאו עיקר כפרה - לא דחי.

ולפי הגירסא שלפנינו, דהחולק על רב חסדא הוא רבא, מבואר שרבא סבר דטומאה דחוויה היא בציבור. וכן הגירסא בתוס' ישנים (ד"ה ופליגא), ובמאירי (ד"ה ופליגא).

אולם במסורת הש"ס הגיה דצ"ל "רבה" במקום "רבא". וכן הגירסא ברבינו חננאל, בתוס' (ד"ה תחילתו), ובתוס' הרא"ש (ד"ה ופליגא). ולפי גירסא זו, אין הוכחה לדעתו של רבא, אלא לדעתו של רבה.

ג. הסכמת הראשונים כמ"ד 'דחוויה'

ר' יהודה ור' שמעון - הלכה כר' יהודה

כלל נקוט בידינו, שבכל מקום שנחלקו ר' יהודה ור' שמעון, הלכה כר' יהודה. וכלשון הגמרא (עירובין מו:):

אמר רבי אבא אמר רבי יוחנן: רבי יהודה ורבי שמעון - הלכה כרבי יהודה.

ולפי זה, כיון שר' שמעון סבר 'דחוויה', ור' יהודה סבר 'הותרה', היה לנו לפסוק כר' יהודה דטומאה הותרה בציבור.

הלכה כר' יוסי דנימוקו עמו, ועוד שר' יהודה הוא דעת יחיד

אלא שהבאנו לעיל, שגם ר' יוסי סובר 'דחוויה', ובגמרא הנ"ל בעירובין קבעו:

רבי יהודה ורבי יוסי - הלכה כרבי יוסי.

וכן אמרו בכמה מקומות בתלמוד (גיטין סז., עירובין יד., שם נא., ב"ק כד.), שהלכה כר' יוסי הואיל ונימוקו עמו.

ואם כן, גם כאן יש לפסוק שטומאה דחוויה בציבור, כדעת ר' יוסי. ובפרט דר' שמעון ור' יוסי הוו רבים לגבי ר' יהודה. ועוד שהגמרא אמרה בפירוש (פסחים עז.) שדעת ר' יהודה היא דעת יחיד, ואין עוד תנא שסובר כמותו.

כן מבואר בתוס'

וכעין זה מובא בתוס' (פסחים עז.), שהיקשו על מה שאמרה הגמרא שם שמסתבר דלכ"ע אמרינן 'דחוויה' מפני שרק ר' יהודה סובר 'הותרה', דמדוע שלא נאמר הפוך, שלכ"ע אמרינן 'הותרה' מפני שרק ר' שמעון סובר 'דחוויה', ובפרט דבכל מקום הלכה כר' יהודה נגד ר' שמעון. ותירצו, דכיון שגם ר' יוסי סובר 'דחוויה', מסתבר שכך ההלכה, דר' יוסי נימוקו עמו. וזו לשונם:

דלא אשכחן תנא דאית ליה טומאה הותרה אלא ר' יהודה - ואם תאמר מאי אולמא דר"ש טפי מדרבי יהודה, אדרבה אשכחן במי שהוציאוהו (עירובין דף מו:) דר' יהודה ור' שמעון הלכה כרבי יהודה. וי"ל דאשכחן לקמן (דף עח.) ר' יוסי דנמוקו עמו דסבר טומאה דחוויה היא.

רוב האמוראים סברו 'דחוויה', וכן דעת רבינא שהוא בתרא

וגם ע"פ כללי מחלוקות האמוראים נראה להכריע כמ"ד טומאה דחוויה בציבור, שכן דעת רוב האמוראים (למעט דעת רב ורב נחמן). ודעת רבא בזה אינה ברורה, ורבינא שהוא בתרא סבר 'דחוויה'. ועוד שקיי"ל כרב ששת באיסורי נגד רב נחמן³⁹.

רמב"ם - 'דחוויה'

וכן פסק הרמב"ם (הל' ביאת מקדש פ"ד הט"ו והט"ז):

[טו] ומפני מה מחזירין על הטהור מבית אב אחר? מפני שהטומאה לא הותרה בציבור אלא באיסורה עומדת ודחוויה היא עתה מפני הדחק, ואין דוחין כל דבר הנדחה אלא במקום שאי אפשר, ומפני זה צריכה ציץ לרצות עליה.

[טז] ומנין שטומאת מת דחוויה בציבור? שנאמר ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם, כך למדו מפי השמועה שאנשים יחידים הם שידחו לפסח שני אם היו טמאים, אבל ציבור שהיו טמאי מת אינן נדחין אלא הטומאה תדחה ויעשו פסח בטומאה, והוא הדין לכל קרבן שקבוע לו זמן כפסח שהוא דוחה את הטומאה.

וכן כתב גם בהל' בית הבחירה (פ"ז הכ"ג):

בשעה שנכנסין הבנאים לבנות ולתקן בהיכל או להוציא משם את הטומאה, מצוה שיהיו הנכנסין כהנים תמימים, לא מצאו תמימים יכנסו בעלי מומין, ואם אין שם כהנים יכנסו לויים, לא מצאו לויים יכנסו ישראל, מצוה בטהורים, לא מצאו טהורים יכנסו טמאים, טמא ובעל מום יכנס בעל מום ואל יכנס טמא **שהטומאה דחוויה בציבור...**

וכתב על כך ה"כסף משנה" (הל' ביאת מקדש, שם):

ופסק רבינו רב ששת משום דהלכתא כוותיה באיסורי, ועוד דאמרינן בפרק כיצד צולין דליכא תנא דשמעת ליה דאמר טומאה הותרה בציבור אלא רבי יהודה, ואמרינן בתר הכי דרב חסדא סבר טומאה דחוויה היא בצבור, וכן א"ר יצחק.

כן פסקו הסמ"ג והמאירי

וכן פסק הסמ"ג (לאוין, שה-שו) מהטעמים הנ"ל:

39. עיין יד מלאכי, כללי התלמוד, ס' קס"ב, שכלל זה אינו מובא בגמרא אך הוא שגור בדברי הגאונים והראשונים.

...לעולם מחזירין על כהנים טהורים אפילו מבית אב אחר, מפני שהטומאה לא הותרה בציבור אלא באיסורה עומדת ודחווה היא עתה מפני הדחק, כרב ששת שאומר כן בפ"ק דיומא, וגם מסקינן שם שרבי מאיר ורבי יוסי ורבי חנינא סגן הכהנים כולם סוברין דחווה היא בציבור, ואין דוחין כל דבר הנדחה אלא במקום שאי אפשר.

וכן פסק המאירי (בית הבחירה, יומא ו:):

קרבת הציבור שקבוע לו זמן כגון פסח ושל מועדות טומאת מת דחווה בהם... שאין הלכה כדברי האומר היתר היא בציבור, אלא כדברי האומר דחווה היא בציבור.

התשב"ץ - כן הוא סוגיה דתלמודא

וכן פסק בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' ל"ז), משום שכן היא סוגיה דשמעתתא בכל הש"ס:

...לענין טומאה נראה דסוגיא דתלמודא דדחווה היא ולא הותרה בפרק תמיד נשחט (ס"ב ע"ש) ובפ"ק כל הפסולין בזבחים (ל"ב ע"ב) וכן בסוגיא קמייתא דיומא (ו' ע"ב), ופליגי בה אמוראי רב נחמן ורב ששת ואוקמוה (שם ד' ע"ב ח' ע"א) כתנאי דר"ש ור"מ ורבי יוסי כולהו ס"ל דחווה היא ולא הותרה, והכי מסיק תלמודא בפרק כיצד צולין (ע"ח ע"א) דר' יוסי אית ליה דחווה היא, וליכא תנא דשמעת ליה הותרה בציבור אלא ר' יהוה, וקי"ל כותייהו, דר' יהודה דס"ל הותרה הוי יחידאה לגבייהו ולית הלכת' כותיה. וכן בפ"ק דסנהדרין (י"ב ע"ב) קאמר ר' יהוה טומאה הותרה בציבור וכן בפ"ק כ"צ (ע"ט ע"א) ס"ל לרב חסדא ורבה דחווה היא...

והוסיף התשב"ץ, שאע"פ שמצאנו כמה לשונות בגמרא בסתמא שטומאה הותרה בציבור, אין זה בדוקא. ובלשונו:

ואף על גב דבפ"ק דפסחים (ט"ז ע"ב) ובפ' תמיד נשחט (ס"ב ע"ב) אמרו בטומאה דהותרה מכללה בציבור, לא איתמר האי לישנא בדוקא, דהא אסיקנא בכל דוכתא דדחווה היא.

כן פסק ה'שאגת אריה'

וכן פסק בשו"ת שאגת אריה (סי' ל"ח), ונימוקו עמו:

ועתה אפרש דמנא אמינא לה דטומאה דחווה היא בציבור: חדא דקי"ל הלכה כרב ששת באיסורא לגבי רב נחמן, ועוד דבפ' כיצד צולין (פסחים פט) ס"ל לרב חסדא ור' יצחק דטומאה דחווה היא בציבור לגבי פסח... ואפי' רבא דפליג התם... ס"ל טומאה דחווה בציבור..., ועוד דבפ"ק דזבחים (לג) קאמר הגמ' בהדיא מכלל

דתרווייהו ס"ל, כלומר אביי ורבא, טומאה דחוויה היא בציבור... וש"מ דס"ל דכל
הני אמוראי, וגם אביי ורבא דבתראי ניהו, דטומאה דחוויה היא בציבור, ואין הלכה
כרב נחמן לגבייהו דאמר הותרה בציבור...

וה"נ משמע מסתמ' דגמ' בפ' כיצד צולין (פסחים עז)... דקאמר סברוה דלכ"ע טומאה
דחוויה היא בציבור ובעי ציין לרצות, דליכא תנא דשמעת ליה דאמר טומאה הותרה
בציבור אלא ר' יהודה, ודחיק הרבה בזה, אלמא לא ניחא לה לסתמא דגמרא לאוקמי
למתני' כר' יהודה דטומאה הותרה בציבור, דיחידאה הוא ולית הילכתא כוותיה.

הרשב"א לא פסק בנידוננו

וה'שאגת אריה' (שם) כתב שגם הרשב"א בתשובה פסק כמ"ד 'דחוויה'. אולם
חיפשתי בדבריו ולא מצאתי אלא מה שכתב בח"א סי' ת"י בשם הרמב"ם (הל' אבל
פ"ב הטי"ז) ש"טומאת הקרובים דחוויה", אך אין לזה קשר לנידוננו, דשם מדובר על
טומאת הכהן לקרוביו, ולא על טומאת המת בקרבנות הציבור.

סתירה בדברי הפני יהושע

ועל פי האמור יש להקשות על דברי הפני יהושע' שכתב (שבת כא): בפשיטות
שהלכה כמ"ד טומאה הותרה בציבור. דהיקשה שם מדוע הוצרכו החשמונאים
לטררו ולחפש אחר שמן טהור ולא הדליקו בשמן טמא, דהרי טומאה הותרה
בציבור, ונשאר ב"קשה טובא". ובלשונו:

מאי חנוכה דתנו רבנן כו' טמאו כל השמנים שבהיכל כו' ולא מצאו אלא פך אחד
[כו] ונעשה בו נס... ולכאורה יש לתמוה כל טורח הנס זה למה, **דהא קי"ל טומאה**
הותרה בציבור, והיו יכולין להדליק בשמן טמא. ובשלמא למ"ד דחוייה בציבור
ניחא הכא שפיר קצת, משא"כ למ"ד הותרה בציבור דאפילו הדורי לא מהדרין
כדאיתא ביומא [ו' ע"ב], א"כ קשה טובא.

ומ"מ יש להעיר, שבסוגיה ביומא (ז) קבע הפני יהושע' להיפך, דקי"ל טומאה
דחוויה בציבור. ובלשונו:

...ולא ניחא ליה לרבי יוחנן טעמא דחשש ספק נדה, דא"כ יפרישוהו מטומאת
מת, דהא קיימא לן כמ"ד טומאה דחוויה היא בצבור...

ונמצאו דבריו בשבת נסתרים לכאורה, הן מדברי כל הראשונים דלעיל, והן
מדברי עצמו ביומא. וצ"ע.

תימה על ה'שער אפרים' שכתב דקי"ל כמ"ד 'הותרה'

ובשו"ת שער אפרים (סי' ע"ט) כתב בפשיטות שאנו יכולים להקריב קרבנות גם בזה"ז, משום שקי"ל להלכה שטומאה הותרה בציבור. וזו לשונו:

הרמב"ם כתב בפ"ו מהל' בית הבחירה הנז' שמקריבים קרבנות אף על פי שאין שם בית בנוי, וא"כ לפי דברי הרמב"ם נוכל להקריב גם עתה קרבנות אעפ"י שאין שם בית... ואי משום שאנחנו טמאים לנפש אדם ואין לנו אפר פרה, הלא קי"ל כמ"ד בריש יומא ובפסחים דטומאה הותרה בציבור, ועיין בזה בס' התרומה וברמב"ם...

ותימה גדולה על דבריו, כיצד קבע שקי"ל כמ"ד דטומאה הותרה בציבור, ועוד כתב לעיין בזה ברמב"ם, שהרי כל הפוסקים, ובראשם הרמב"ם, פסקו שטומאה דחוויה ולא הותרה בציבור. וצ"ע⁴⁰.

תימה על החת"ס שרצה להתיר את ההקרבה מדין 'הותרה'

וגם בשו"ת חת"ס (ח"ב, י"ד, סי' רל"ו) פסק שניתן להתיר את הקרבת הקרבנות בזמן הזה משום שטומאה הותרה בציבור, וזו לשונו:

ומ"ש מו"ח הגנ"י לבקש משרי ירושלים ליתן רשות להקריב, הוא [=שר (הישמעאלים) קפדן גדול, כי הוא אמר לבל יקרב שם מי שאינו מאמונת ישמעאל כי שם נבנה בית עבודה שלהם...]

ועכ"פ מ"ש מו"ח הגנ"י מה נעשה מטומאה ויחוסי כהונה ואבני חשן, הנה בס' כפתור ופרח פרק שלישי שם כתב שר"ח מפרי"ז עלה לירושלים שנת י"ז לאלף הששי ואמר להרב שרוצה להקריב קרבנות, ואמר מתוך טרדה לא שאלתי על הטומאה וכהן מיוחס, שוב כתב הלא טומאה הותרה בציבור...

וגם עליו קשה היאך פסק להלכה כמ"ד 'הותרה', נגד דברי כל הראשונים. וכבר תמה על כך הגרא"י ולדינברג בעל שו"ת ציץ אליעזר (ח"י, סי' ז, אות ז), וכתב שתפסו עליו רבים מגדולי הרבנים:

כפי שכבר ציינתי תפסו גדולי הרבנים את החת"ס על הדברים שכתב... דאיך כתב שם דטומאה הותרה בציבור, בשעה שההלכה היא שרק דחוויה היא, וממילא א"א להקריב גם קרבן פסח בהיות ואין לנו לא כהן גדול ולא ציץ שיכפר...

40. ובענין מה שכתב לעיין בספר התרומה, איני יודע למה כוונתו, דהפכתי והפכתי ולא מצאתי התייחסות לענין. וה' יאיר עינינו בתורתנו.

ריצוי ציץ - כשאינו על מצח כהן גדול

א. הסתירה בפסקי הרמב"ם והראשונים

מחלוקת ר"ש ור"אם צריך ציץ על מצח כהן גדול

אחר שהעלינו בעזרת ה' שהלכה כמ"ד טומאת המת דחוויה היא בציבור, יש לדון בענין ריצוי הציץ בשעה שאינו על מצחו של הכהן הגדול, שלכאורה הוא תלוי בדין 'הותרה' או 'דחוויה'.

דהנה, הבאנו לעיל את מחלוקת ר' שמעון ור' יהודה בענין זה (פסחים עז.י.ומא ז):

תניא: ציץ, בין שישנו על מצחו ובין שאינו על מצחו (רש"י: בשעה שאירעה טומאה בקרבנות) - מרצה, דברי רבי שמעון. רבי יהודה אומר: עודיהו על מצחו - מרצה, אין עודיהו על מצחו - אינו מרצה. אמר לו רבי שמעון: כהן גדול ביום הכפורים (רש"י: בשעת עבודת פנים) יוכיח, שאינו על מצחו (משום שעובד בבגדי לבן) ומרצה! - אמר לו: הנח ליום הכפורים, שטומאה הותרה בציבור. מכלל דרבי שמעון סבר טומאה דחוויה היא בציבור.

לכאורה המחלוקת תלויה בדין 'הותרה' ו'דחוויה'

ומבואר, שלדעת ר' יהודה אין הציץ מרצה על הטומאה אלא בשעה הוא מונח על מצח הכהן הגדול. ולדעתו אין להוכיח מעבודת הכהן ביום הכפורים שלא צריך שיהא הציץ על מצחו, משום שהוא סובר שהטומאה הותרה בציבור, וממילא ביוה"כ אין צורך כלל לרצות על הטומאה. ואילו ר' שמעון סובר שהציץ מרצה על הטומאה גם כשאינו על מצח הכה"ג, והדבר מוכח מעבודת הכהן ביוה"כ"פ, שאע"פ שהטומאה לא 'הותרה' אלא 'דחוויה', בכל זאת לא בעינן ציץ על מצח הכהן בשביל לרצות על הטומאה.

הראשונים פסקו שצריך ציץ על מצחו, למרות שפסקו כמ"ד 'דחוויה'

ולפי האמור, כיון שהראשונים הסכימו להלכה כדעת ר' שמעון שטומאה דחוויה בציבור, היה ראוי שיפסקו כדבריו גם במחלוקת זו, שהציץ מרצה גם בשעה שאינו מונח על מצח הכהן הגדול.

ואולם, הפלא ופלא, מצאנו שאותם ראשונים שפסקו כר"ש שטומאה דחוייה בציבור, פסקו בנידונו כר"י שבעינין ציץ על מצח הכהן הגדול. כן מבואר בדברי הרמב"ם (הל' ביאת מקדש (פ"ד ה"ח):

ואין הציץ מרצה אלא בזמן שהוא על מצחו, שנאמר והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה'.

וכן פסק הסמ"ג (לאוין, שה-שו):

וקיימא לן כרבי יהודה שאומר בסנהדרין (יב:) וביומא פרק קמא (ט:) שאין הציץ מרצה אלא על מצחו, שנאמר והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה', ולשון תמיד שלא יסיח דעתו ממנו, דרבי יהודה ורבי שמעון הלכה כרבי יהודה.

וכן כתב המאירי (בית הבחירה, יומא ז:):

ואין הציץ מרצה אא"כ הוא באותה שעה על מצחו של כה"ג... ואין צריך לומר שנשבר הציץ שאינו מרצה.

פליאת מהר"י קורקוס

ולכאורה תימה על כל הראשונים הנ"ל, שפסקיהם נראים כסותרים זה לזה, שמצד אחד פסקו לעיל כר"ש שטומאה 'דחוייה', ומצד שני פסקו כר"י שבעינין ציץ על מצחו.

וכן היקשה מהר"י קורקוס על הרמב"ם (שם):

איכא למידק עלה, דהא משמע דר"י לא קיים דבריו במאי דאקשו עליה כ"ג ביוה"כ יוכיח אלא במה שתידין שהטומאה הותרה ואין צורך לציץ לרצות, דאי דחוייה תקשי ליה מכ"ג ביוה"כ. ומבריינתא זו הוכיחו שם דר"י סבר טומאה הותרה ולא דחוייה, ור"ש סבר טומאה דחוייה... והנה רבינו פסק שהטומאה דחוייה בציבור, כאשר יתבאר בסוף הפרק, וכאן פסק כר"י, וא"כ קשיא הלכתא אהלכתא, ותקשי לפסק זה מכ"ג ביוה"כ.

תירוץ מהר"י קורקוס - הוכחת ר"ש אינה מוכרחת

וכתב מהר"ק לתרץ:

ונראה לתרץ שרבינו סובר דקושיא דכ"ג אינה מוכרחת, דלמ"ד שאינו מרצה אלא בעודו על מצחו שייסבור בהכרח שטומאה בציבור אינה דחוייה, דהא אפשר לומר שהיא דחוייה מן הדין גם בלא ציץ ואין צורך לציץ לדחותה, דקרוב ציבור שדוחה

משום כח הציבור הוא, ודוחה גם בלא ציץ ומכח הכתוב, כאשר יתבאר ... ומשום דקושטא הוא דסבר ר' יהודה דטומאה הותרה, לכך תירץ לו כן כאן לרווחא דמילתא, וגם בלא הכרח זה סובר כן ר' יהודה.

כלומר, ההוכחה של ר' שמעון מעבודת הכהן הגדול ביום הכפורים נדחית, ללא קשר לדין 'הותרה' או 'דחיה'. דבדאי אם אנו אומרים שטומאה הותרה בציבור, ההוכחה נדחית מעיקרא, וכפי שהשיב לו ר' יהודה. אלא דבאמת גם אם נאמר שטומאה דחיה בציבור, עדיין ניתן לדחות את ההוכחה, ולומר שעבודת הכהן הגדול בציבור נדחית גם בלא ציץ, ומכח גזירת הכתוב.

ומהר"י קורקוס האריך והביא והוסיף מספר קושיות על הוכחתו של ר' שמעון ומביא תירוצים דחוקים בשם התוס', ומוסיף שכנראה הרמב"ם לא קיבל תירוצים דחוקים אלו, וסבר שבאמת קושיות אלו טובות, ודוחות את הוכחת ר"ש, גם מבלי להזדקק להנחתו של ר' יהודה שטומאה הותרה בציבור. וכך סיכם דבריו:

וכיון שכן, אין כאן קושיא ולא הכרח מכהן גדול, וכאשר נתבאר מדברי התוס' שכתבתי. ומעתה אין לדחות דברי ר' יהודה מהלכה, ולא שבקינן כללין, דקי"ל כוותיה לגבי ר' שמעון.

שאגת אריה, ערוך השלחן - יש להבין את הגמרא כפשוטה

אמנם בשו"ת שאגת אריה (סי' ל"ח) תמה על דברי מהר"י קורקוס, וכתב שיש להבין את הגמרא כפשוטה, שקושיית ר' שמעון נדחתה רק מכח סברת ר' יהודה שטומאה הותרה בציבור, אבל באמת למ"ד דחיה היא בציבור, יש להוכיח מיוה"כ דלא בעינן ציץ על מצחו. ובלשונו:

ואיני יודע, כיון דר"י ור"ש חשבוה לקושיא, מאן חשיב ומאן ספין ומאן רקיע לומר שאין זו קושיא מוכרכת.

וכדברים אלו כתב גם ה'ערוך השלחן' (העתיד, הל' ביאת מקדש, סי' ל"ט, אות יד):

ובאמת הדברים תמוהים לומר דבר שזהו נגד גמרא מפורשת.

הסברי האחרונים

והאחרונים האריכו הרבה בנסיון ליישב סתירה זו בדברי הרמב"ם. יש שהלכו בכיוונו של מהר"י קורקוס, וניסו לפרוך כל אחד בדרכו את ההוכחה מיום

הכפורים, ולומר שר' יהודה סתר את הקושיה מעיקרא באומרו שלדעתו טומאה הותרה בציבור, אבל אה"נ שגם למ"ד דחוויה היא, יש פירכא להוכחה זו. ויש שניסו להביא ראיות מסוגיות אחרות, שמהן ניתן ללמוד שגם למ"ד טומאה דחוויה בציבור בעינן ציץ על מצחו של כה"ג, ויש שביארו שהרמב"ם פסק כדברי הירושלמי (יומא פ"א ה"ב, ע"ש)⁴¹.

ועכ"פ כל הפוסקים הסכימו לדעת הרמב"ם והסמ"ג הנ"ל, שלהלכה נקטינן תרתי, דהלכה כר' שמעון שטומאה דחוויה היא בציבור, והלכה כר' יהודה שבעינן ציץ על מצחו של כהן גדול.

ב. האם ניתן להקריב בלא ציץ על מצח כהן גדול?

גמרא, רש"י - למ"ד דחוויה' חייבים ציץ

ובמסכת יומא (ז:) ביארו, שגם לדעת ר' שמעון, דסבר שטומאה דחוויה בציבור, בעינן עכ"פ שיהיה הציץ קיים בעולם, אלא שלא צריך שיהיה דוקא על מצח הכהן הגדול. וכך מובא:

אמר אביי: בנשבר הציץ - דכולי עלמא לא פליגי דלא מרצה, כי פליגי - דתלי בסיכתא (רש"י: יתד). רבי יהודה סבר: על מצח ונשא, ורבי שמעון סבר תמיד לרצון לפני ה'.

ומהגמרא בפסחים (עז:) נראה שלמ"ד טומאה דחוויה, ולא הותרה, אין הטומאה נדחית אלא ע"י הציץ. וכלשון הגמרא:

סברו: דלכולי עלמא טומאה דחוויה היא בציבור, ובעיא ציץ לרצות...

וכן כתבו התוס' שם (ד"ה דלא אשכחן):

דבשמעתין משמע דלמאן דאמר טומאה דחוויה, אינה דחוויה אלא על ידי ריצון ציץ...⁴²

וכן משמע מדברי רש"י (זבחים לג.) בביאור המושג 'טומאה דחוויה':

41. עיין למשל בערוה"ש (שם), שער המלך (הל' ביאת מקדש פ"ד ה"ח), שו"ת חלקת יעקב (עניינים שונים, ס' ל'), פני שלמה (יומא ו:), מרומי שדה (יומא ז:), קהלת יעקב (יומא ס' ב'), ציוני מהר"ן (ר' נחום אש), ועוד רבים.
42. ועיין שם שתמהו על כך.

[טומאה] דחוויה היא - כלומר בקושי נדחית אצלה דיחוי בעלמא, על ידי נשיאות עון שהציץ מרצה, ולא בהיתר גמור.

ומשמע שלמ"ד טומאה דחוויה אין להקריב אלא ע"י נשיאות העוון של הציץ.

מגדל דוד - א"א להקריב קרבנות בזה"ז משום שאין לנו ציץ

וא"כ, כיון שפסקנו להלכה שטומאה דחוויה בציבור, הרי שאין לנו יכולת להקריב קרבן בלא ציץ. וכפי שהיקשה, ר' דוד זיסקינד (מחותנו של הרב גוטמכר), בעל 'מגדל דוד', בהערותיו לספר דרישת ציון (הוספות ל"מאמר קדישין, אות ח', עמ' 152):

ביומא ובפסחים: סברוה דלכולי עלמא טומאה דחוויה היא בציבור, ובעיא ציץ לרצות. מוכח מזה דבלא ציץ אין ריצוי, וכיון דאין לנו ציץ בזמן הזה - איך יקריבו קרבן פסח בטומאה?

ולפי המבואר לעיל, צריך גם שהציץ יהיה דוקא על מצחו של הכהן הגדול.

ג. האם צריך ציץ לרצות על טומאת הגוף?

הציץ מרצה על טומאת בשר ולא על טומאת הגוף

אמנם, במשנה בפסחים (פ): אמרו שהציץ מרצה רק על טומאת הדם, ולא על טומאת הגוף (דהיינו כשהכהנים עצמם היו טמאים):

הפסח שנזרק דמו ואחר כך נודע שהוא טמא - הציץ מרצה. נטמא הגוף - אין הציץ מרצה. מפני שאמרו: הנזיר ועושה פסח - הציץ מרצה על טומאת הדם, ואין הציץ מרצה על טומאת הגוף.

ובברייתא במנחות (כה). הוכיחו שהציץ מרצה על עוון טומאה, ולא על עוון פיגול או יוצא. וכך אמרו:

תנו רבנן: וְנִשָּׂא אֶהָרֶן אֶת עֹון הַקֶּדְשִׁים (שמות כה, לח) - וכי איזה עון הוא נושא? - אם תאמר עון פיגול, הרי כבר נאמר לא יחשב! אם תאמר עון נותר, הרי כבר נאמר לא ירצה! - הא אינו נושא אלא עון טומאה, שהותרה מכללה בציבור.

וביררה הגמרא מדוע אין לומר שהציץ מרצה על עוון עבודה ביד שמאל, שגם היא הותרה מכללה בעבודת יום הכיפורים, כשהכהן הגדול נוטל את המחטה בימינו, ואת כף הקטורת בשמאלו:

מתקיף לה רבי אילעא: אימא עון שמאל, שהותר מכללו ביום הכפורים? - אמר ליה אביי: אמר קרא עון - עון שהיה בו ודחיתיו, לאפוקי יוה"כ דהכשירו בשמאל הוא. רב אשי אמר: עון הקדשים - ולא עון המקדישין.

ומתירוצו של רב אשי עולה, שהציץ אינו מרצה על עוון שנעשה בכהנים, וכגון שעבדו ביד שמאל, אלא על עוון שנעשה בקרבן עצמו, וכגון שהוא נטמא.

וכתבו התוס' (מנחות טו. ד"ה והכא) שמכאן למדו חז"ל שגם לענין טומאה אין הציץ מרצה אלא על עוון הקדשים, דהיינו במקרה שבשר הקרבן נטמא, אך אין הוא מרצה על עוון המקדישים, דהיינו במקרה שהכהנים עצמם נטמאו.

תוס', רש"י - טומאת הגוף דחיה גם בלא ציץ

הוסיפו התוס', דממילא יש לומר, שדברי הגמרא בפסחים (טז.) דלמ"ד טומאה דחיה בציבור בעינן ציץ לרצויי, הוא דוקא במקרה שהבשר נטמא, אבל במקרה שהכהנים טמאים, לא צריך ציץ, הואיל ובכל מקרה הוא לא מרצה על טומאה זו. ובלשונם:

אין הציץ מרצה על טומאת הגוף, כדפי' בקונט', ודריש לקמן בהקומץ רבה (דף כה.) עון הקדשים הוא נושא ולא עון המקדישים, ובפרק שני דזבחים (דף כג.) נמי אמרינן בהדיא דאין הציץ מרצה על טומאת הגוף. והא דאמר בפ' כיצד צולין (פסחים טז.) דלמ"ד טומאה דחיה בעיא ציץ לרצויי, היינו לטומאת בשר דמהני ציץ, אבל לטומאת הגוף דלא מהני ציץ - אפי' בלא ציץ.

ובזה מתורצת קושיית ר"י, המובאת בתוס' בפסחים (עז.) ד"ה דלא אשכחון):

תימה לר"י, דבשמעתין משמע דלמאן דאמר טומאה דחיה אינה דחיה אלא על ידי ריצוי ציץ, ואמאי הא טומאה דגברא דדחיה בציבור אף על פי שאין הציץ מרצה על טומאת הגוף כדתנן בפירקין (דף פ.).

ולפי דברי התוס' במנחות מבואר, שבאמת הסוגיה בפסחים לא דיברה אלא על טומאת בשר, ורק בזה הצריכה ציץ לרצויי, אך לענין טומאת הגוף, שהציץ כלל לא מרצה, באמת לא בעינן ציץ.

וּכְדַבְרִים אֱלוֹ כָּתַב גַּם רַשׁ״י בְּפִירוּשׁוֹ לְיוֹמָא (ז):

ומה בין יחיד לצבור? - שהיחיד אין טומאת הגוף נדחה אצלו, שאין הציץ מרצה על טומאת הגוף; ושל צבור נדחית טומאת הגוף אצלם, ולא על ידי ציץ.

ומבואר כנ"ל, שטומאת הגוף נדחית אף בלא ציץ.

אם הכהנים לא יטמאו את הבשר - לא יצטרכו ציץ

ומכל זה עולה, שלענין דחיית טומאת הכהנים - לא מיבעיא שלא צריך ציץ על מצחו של כהן גדול, אלא אף לא צריך שיהא ציץ בעולם, דלענין זה טומאת דחוייה בציבור אף בלא ציץ.

ואם כן, אם הכהנים הטמאים יזהרו שלא לטמא את הבשר אחר שחיטתו (שהרי לפני שחיטתו הוא בעל חי, ואינו מקבל טומאה), וכגון שלא יגעו בו, וישחטוהו בכלים שאינם מקבלים טומאה וכו', יוכלו להקריבו בטומאתם, ולא יצטרכו ציץ.

לדעת הרמב"ם - טומאת הגוף נדחית בציבור רק כשיש ציץ

אולם מדברי הרמב"ם נראה שחולק על עקרון זה, שכן כתב (הל' ביאת המקדש פ"ד ה"ז):

וכן הציץ מרצה על טומאת דברים הקרבין, שנאמר והיה על מצח אהרן ונשא אהרן את עון הקדשים, אבל אינו מרצה על טומאת הנאכלין, ולא על טומאת האדם שנטמא בטומאה ידועה, אלא אם כן הייתה הטומאה הדחוייה בציבור שהציץ מרצה עליה.

הרי שכתב תחילה שהציץ אינו מרצה על טומאה הגוף ("טומאת האדם שנטמא בטומאה ידועה"), אבל אח"כ כתב שאם הייתה הטומאה דחוייה בציבור הציץ כן מרצה. ומבואר שהבין דגם לענין טומאת הגוף הנדחית בציבור בעיני ציץ לרצוי, ומשמע שאם אין ציץ (על מצח כה"ג, כפי שכתב מיד בהלכה הבאה) לא דוחים את הטומאה אף בציבור.

וכן מבואר מהמשך דבריו (הלכה ט"ו):

ומפני מה מחזירין על הטהור מבית אב אחר? - מפני שהטומאה לא הותרה בציבור אלא באיסורה עומדת ודחוייה היא עתה מפני הדחק, ואין דוחין כל דבר הנדחה אלא במקום שאי אפשר, ומפני זה צריכה ציץ לרצות עליה.

הרי שביאר דין דחיית טומאה בציבור, מצד טומאת הגוף של הכהנים, ובכל זאת סיים שצריך ציץ לרצות.

ד. האם בקרבן ציבור צריך ציץ על מצח כהן גדול?

ערוה"ש - בקרבן ציבור אין צריך ציץ על מצחו

וב'ערוך השלחן' (העתיד, הל' ביאת מקדש, סי' ל"ט, אות י"ד) היקשה את קושיית מהר"ם קורקוס דלעיל, כיצד יתכן שהרמב"ם פסק כר"ש שהטומאה דחוויה בציבור, ויחד עם זאת פסק כר"י שבעינין ציץ על מצחו. ובאר (אות ט"ז) שהרמב"ם מחלק בין קרבן יחיד לקרבן ציבור, ולדעתו כל דברי הגמרא בענין ריצוי ציץ - שאינו מרצה על אכילות, ושצריך שיהיה על מצחו - מדברים על קרבן יחיד, אבל בקרבן ציבור לא שייכים כללים אלו, וציץ מרצה גם על אכילות וגם אינו צריך להיות על מצחו. וזו לשונו:

מפרש הרמב"ם... דכל הכללים דריצוי ציץ, דאינו אלא על הנקרבין למזבח, וכן שארי כללים כגון לר' יהודה דס"ל דאינו על מצחו אינו מרצה והלכתא כוותיה לגבי ר"ש... זהו הכל בקרבן יחיד, אבל בקרבנות ציבור, בכל אופן הציץ מרצה, בין אטומאת הנקרבים ובין אטומאת גברי, וכן בין כשהציץ עליו ובין שאינו עליו, בכל אופן הציץ מרצה.

וזהו שכתב הרמב"ם דאין הציץ מרצה אלא בעודו עליו, זהו בקרבן יחיד... דהטומאה לא נדחית אצלו, אבל בקרבן ציבור שהתורה דחתה הטומאה, על הכל מרצה.

ושם באר שהרמב"ם למד חילוק זה מדברי הגמרא בפסחים (ריש עה.) המחלקת בדעת ר' יהושע בין יחיד לציבור. וכבר הבאנו לעיל את מחלוקת רש"י ותוס' בפירוש הענין. ומסביר הערוה"ש שהרמב"ם פירש בדרך שלישית, שכוונת הגמרא לחלק כנ"ל בין קרבן יחיד שבו שייכים הכללים הללו, ובין קרבן ציבור שבו לא שייכים הכללים הנ"ל.

כן הבין האור שמח בדעת הרמב"ם

וכדברים אלו כתב גם האור שמח' (הל' ביאת מקדש פ"ד ה"ח) בדעת הרמב"ם, וזו לשונו:

...דהכי דריש: "והיה על מצח אהרן ונשא את עון הקדשים" - כשנושא עון הקדשים, לא המקדשים, כמו דדייק בזבחים (כג.), אז אינו נושא רק כשהיא על מצח אהרן, אבל בדברים דגלי קרא "במועדו" אפילו בטומאה, דחזינא גבי קרבנות צבור מרצה ציץ על טומאת המקדשים, דכיון דטומאה דחוויה בציבור בעי ציץ לרצוי, כדאמר בפסחים (עז.) סברוה דלכו"ע טומאה דחוויה כו' ובעי ציץ לרצוי,

אם כן מרצה ציץ בציבור גם עון המקדישים, בזה מרצה גם אף אם אינו על מצח אהרן. וזה נאות בפשט הכתוב.

ומבואר שהבין בדעת הרמב"ם, שבקרבנות ציבור הציץ מרצה גם על עוון המקדישים, ואין צריך בו שיהא הציץ על מצח הכהן הגדול.

כן דברי בעל ה'מרכבת המשנה' (חעלמא)

וכן כתב גם בספר 'מרכבת המשנה' לר' שלמה חעלמא (אב"ד זאמוטש ולבוב; הל' ביאת

מקדש פ"ד ה"ח):

ומשמעות לשון רבנו דמתרץ תמיהת ר"י, דהא דתנן אין הציץ מרצה על טומאת הגוף היינו דוקא בקרבן יחיד, משא"כ בציבור שהטומאה דחוויה מרצה כדלקמן הט"ו...⁽¹⁾ ל"כ כי היכי דאין כח בציץ לרצות על טומאת הגוף ביחיד מ"מ בציבור דאקלשה טומאה שדחוויה מרצה אטומאת הגוף, ה"ה באין הציץ על מצחו שאין בכחו לרצות בקרבן יחיד, מ"מ מרצה אטומאה דחוויה דציבור. ולפ"ז דברי רבנו כאן מתפרשים בקרבן יחיד, אבל בטומאה דחוויה מרצה אפי' אינו על מצחו.

לפי האחרונים הנ"ל ניתן להקריב קרבנות ציבור בזמנינו

ולפי דברי האחרונים הנ"ל, בהקרבת קרבנות ציבור אין אנו צריכים שהציץ יהיה דוקא על מצח הכהן הגדול, ודי שיהיה קיים בעולם. וממילא מאחר ויש לנו ציץ ב'מכון המקדש', רשאים אנו להקריב קרבנות ציבור בטומאה.

מלשון הרמב"ם נראה שאין חילוק בין קרבן יחיד לקרבן ציבור

אולם מלשון הרמב"ם נראה שלא כדבריהם. שכן בפ"ד מהל' ביאת מקדש (ה"ה)

כתב:

[ז] וכן הציץ מרצה על טומאת דברים הקרבין, שנאמר והיה על מצח אהרן ונשא אהרן את עון הקדשים, אבל אינו מרצה על טומאת הנאכלין, ולא על טומאת האדם שנטמא בטומאה ידועה, אלא אם כן הייתה הטומאה הדחוויה בציבור שהציץ מרצה עליה. [ח] ואין הציץ מרצה אלא בזמן שהוא על מצחו, שנאמר והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני י"י.

ומבואר שהלכה ח', דאין הציץ מרצה אלא בזמן שהוא על מצחו, מוסבת הן על קרבן יחיד, שבו עסק הרמב"ם בתחילת הלכה ז', והן על קרבן ציבור, שבו עסק הרמב"ם בסוף הלכה ז'. ועל שניהם כתב הרמב"ם דבעינן ציץ על מצחו⁴³. ואמנם בהלכה ט"ו, לענין קרבן ציבור, כתב רק דבעינן ציץ, ולא הזכיר שהוא צריך להיות על מצחו. וכלשונו:

ומפני מה מחזירין על הטהור מבית אב אחר? מפני שהטומאה לא הותרה בציבור, אלא באיסורה עומדת ודחוייה היא עתה מפני הדחק, ואין דוחין כל דבר הנדחה אלא במקום שאי אפשר, ומפני זה צריכה ציץ לרצות עליה.

מ"מ כבר הקדים הרמב"ם לעיל (הלכה ח' ה"ל) ש"אין הציץ מרצה אלא בזמן שהוא על מצחו", ולא הוצרך הרמב"ם להזכיר זאת בשנית.

ה. אין מבטלים הקרבה בגלל חסרון הציץ

מהר"י קורקוס - אין מבטלים הקרבן בגלל מחסור בציץ

ועכ"פ נראה שלהלכה חסרון הציץ על מצחו של הכהן הגדול לא ימנע בעדנו מלהקריב קרבנות ציבור. שכן מהר"י קורקוס (על הרמב"ם, הל' ביאת מקדש פ"ד ה"ח) ביאר שהצורך בציץ (על מצח כהן גדול) הוא רק כשיש אפשרות בדבר, אך ודאי אין לומר שאם אין ציץ נעכב עבורו את הקרבת הקרבנות. ובלשונו:

בפרק כיצד צולין אמרו סברוה טומאה דחוייה בציבור ובעיא ציץ לרצויי עליה, משמע דלמאן דסבר דחוייה לא מידחייא אלא ע"י ציץ... וגם רבינו כן כתב בסמוך שהטומאה דחוייה היא וצריכה ציץ לרצות עליה.

וי"ל דלעולם עונש יש בדבר וכפרה בעי, ולכך ציץ מרצה. ובודאי דהיכא דאיכא ציץ עדיף טפי, שאין צורך עוד לכפרה, ולא נשאר עונש בדבר. ומ"מ כשאין ציץ, **אין מבטלין הקרבן בשביל כך**, ובוחרים מן הרע מיעוטו.

43. ובכתבי היד, ובגירסת הרב קאפח, אין כאן חלוקה לשתי הלכות, אלא הלכה אחת ארוכה. ומוכח טפי שהמשפט האחרון מוסב על כל הנאמר לפניו.

המאירי, תוס' – כשא"א ללבוש ציץ, הטומאה נדחית גם בלא ציץ

ונראה שיש ללמוד עקרון זה גם מדברי המאירי (בית הבחירה, פסחים עז), שכתב דאע"פ שלמ"ד טומאה דחוויה בציבור אין ריצוי בלא ציץ, מ"מ בעבודת יוהכ"פ הנעשית בבגדי לבן, אין צריך ריצוי – "הואיל ואי אפשר". וכך כתב:

כבר ביארנו בראשון של יומא שהטומאה אפילו בציבור דחוויה היא ולא שמותרת לגמרי, והילכך כל שאפשר בטהרה אין עושין בטומאה כמו שביארנו שם. וכן מאחר שלא הותרה לגמרי צריך שיהא הציץ מרצה עליה, ומעתה צריך שיהא הציץ על מצחו של כהן גדול, שאין הציץ מרצה אלא כשהוא באותה שעה על מצחו של כהן גדול. ואפילו היה מונח לפניו ומוכן להניחו כל זמן שירצה אינו כלום, ואין צריך לומר בנשבר הציץ.

ומעתה, יום הכפורים בעבודת פנים שאין שם ציץ, שהרי אינו נכנס לפניו בבגדי זהב, אם אירעה שם טומאה לא נרצה. וי"א שביום הכפורים מיהא הלכה כר' יהודה שלא להצריך בה רצוי ציץ, **הואיל ואי אפשר.**

ודברים אלו מבוארים גם בתוס' (יומא ז: ד"ה מכלל), שהיקשו כיצד ניסה ר' שמעון להביא ראיה מיוהכ"פ דאפילו כשאינו על מצחו אינו מרצה, דלכאורה ניתן לדחות ולומר שבאמת בעיני ציץ על מצחו, אלא דיוהכ"פ שאני הואיל ולא אפשר. ובלשונם:

לא ידענא מאי ראייה מייתי ר"ש מיוה"כ דאפי' כשאינו על מצחו דמרצה, דלמא לעולם אינו על מצחו אין מרצה, ויוה"כ היינו טעמא דכיון דאי אפשר להיות על מצחו ולרצויי דחיא טומאה, כיון דקרבן צבור הוא דאתא בטומאה⁴⁴.

וניתן ללמוד מדבריהם גם לימינו, שאם אי אפשר לנו להשיג ציץ, עכ"פ על מצחו של כה"ג, אין זה מעכב את ההקרבה (אלא את ריצוי הטומאה).

44. ובספר "אור יקר" (לר' מאיר יצחקי, אב"ד קושטא) תירץ בזה את קושיית מהר"ם קורקוס על הרמב"ם, ולהבנתו הרמב"ם פסק כר' שמעון שטומאה דחוויה בציבור, וכר' יהודה דבעיני ציץ על מצחו, ומה שאמר ר' יהודה שאין להוכיח מכהן גדול ביוה"כ משום שטומאה הותרה בציבור, הוא רק לשיטתו, אך בלאו הכי אין להוכיח משם, "דאיכא למימר דכיון דלא אפשר להיות מצחו ולרצויי דחוויה טומאה וכו' מידי דהוי אטומאת גברא דלא מרצי ציץ עלה ודחיא טומאה". ע"ש.

כן מבואר בלשון הרמב"ם

ובעצם, זהו כל העקרון של טומאה 'דחוויה', שלכתחילה אנו מנסים לעשות הכל כדי להימנע מטומאה, או כדי לרצות על הטומאה, אך כשאין דרך אחרת, אין זה מונע את העבודה, דסוף סוף התורה התירה את עבודת הציבור גם בטומאה.

וכלשון הרמב"ם הנ"ל (הל' ביאת מקדש פ"ד ה"ו):

ומפני מה מחזירין על הטהור מבית אב אחר, מפני שהטומאה לא הותרה בציבור אלא באיסורה עומדת ודחוויה היא עתה מפני הדחק, **ואין דוחין כל דבר הנדחה אלא במקום שאי אפשר**, ומפני זה צריכה ציץ לרצות עליה.

ומבואר שבמקום שאי אפשר "דוחין כל דבר הנדחה", אלא שלכתחילה אנו מחזירים על דרך טהרה, ומפני זה מצריכים לכתחילה ציץ לרצוי.

הציץ 'מרצה' ואינו 'מתיר'

ובזה מובן גם מדוע נקטו הגמרא והפוסקים לשון 'ריצוי', דלכאורה אם הצורך בציץ הוא לעיכובא, היה צריך לומר שהציץ נצרך כדי 'להתיר' את ההקרבה. אך הלשון 'לרצוי' מורה שהיתר ההקרבה אינו תלוי בציץ, ותפקיד הציץ הוא רק לרצות ולכפר על ההקרבה שנעשתה בטומאה. ומ"מ אם אינו קיים, או שלא ניתן ליתנו בראש הכהן הגדול, מקריבים אע"פ שאין דרך לרצות.

אחרונים - כשאי אפשר, מקריבים בלא ציץ

וכדברים אלו מצאנו בכמה מכתבי הפוסקים האחרונים. כך כתב, למשל, הרב צבי הירש קלישר בספר דרישת ציון (הוספת ל'מאמר קדישין', אות ח', עמ' 153):

ולפי זה, היכי דליכא טהרה כלל בעולם להדר אחריו, אז לא בעי ציץ... דהיכי דלא אפשר דחי בלא ציץ.

והביא גם בשם הרב יחיאל ברי"ל, שכתב:

הנה נראה וודאי דבמקום שאין ציץ, כנדון דידן, טומאה דחוויה בטומאת הגוף בלא ציץ.

וכן מובא עוד בספר 'חק נתן' (לר' נתן בורג'יל, אב"ד תוניס) על הרמב"ם הנ"ל (הל' ביאת מקדש פ"ד ה"ח):

לדעת רבינו ז"ל ניחא דאה"נ דטומאה דחוויה אף על פי שאין הציץ מרצה, ולא אמרן דבעי ריצוי ציץ אלא היכא דאפשר, אבל אי לא אפשר מ"מ דחוויה היא.

וכן כתב ב'מעשי למלך' (לר' ישעיה זילברשטיין, אב"ד וויצען: הל' ביאת מקדש פ"ד ה"ח):

...וא"כ ניחא דאין על מצחו אינו מרצה, ומיוהכ"פ לא קשיא כיון דבאי אפשר, מרצה טומאת הגוף בלא ציץ⁴⁵.

הרב קלישר - טעם הדבר, משום שריצוי הציץ מדרבנן

והרב קלישר כתב להוכיח זאת, ממה שמצאנו בגמרא (פסחים פ:): חילוק בענין ריצוי הציץ בין שוגג למזיד:

אמר רבינא: טומאתו - בין בשוגג בין במזיד, הורצה. זריקתו - בשוגג הורצה, במזיד לא הורצה. רבי שילא אמר: זריקתו - בין בשוגג בין במזיד, הורצה. טומאתו - בשוגג הורצה. במזיד לא הורצה.

ומזה למדו התוס' (שם ד"ה נזרק דמו) שדין ריצוי הציץ הוא מדרבנן, דאל"כ לא היה שייך לחלק בין שוגג למזיד. ובלשונם:

ועל כרחק הא דלא מרצי, היינו מדרבנן, מדמפליג בין שוגג למזיד.

וכן מבואר להדיא בגמרא ביבמות (צ. מובא בתוס' הנ"ל):

תא שמע: דם שנטמא וזרקו בשוגג - הורצה, במזיד - לא הורצה; והא הכא דמדאורייתא ארצויי מרצה, דתניא: על מה הציץ מרצה, על הדם ועל הבשר ועל החלב, שנטמא בין בשוגג בין במזיד, בין באונס בין ברצון, בין ביחיד בין בצבור, ואמרי רבנן לא הורצה...

ומבואר שמדאורייתא הציץ מרצה אפילו ביחיד ואפילו במזיד, ורק מדרבנן קבעו שהציץ אינו מרצה אלא בציבור ובשוגג.

וכתב הרב קלישר, שכיון שדין ריצוי הציץ או רק מדרבנן, הרי שבזמן הזה שאין לנו כהן גדול, יש להעמיד את הדבר על דין דאורייתא, ולדחות את הטומאה גם כשהציץ אינו על מצח כהן גדול. ובלשונו (דרישת ציון עמ' 153):

45. אמנם בסוף דבריו כתב, שתירוץ זה ניחא לשיטת התוס', אך אינו מוכח בדעת הרמב"ם. ע"ש.

בפסחים (פ:ד"ה נדוק) כתבו (התוס') שהוא רק משום קנסא דמעכב, וכדאיתא ביבמות (צ) שהוא רק מדרבנן, ע"ש... ולפי זה, היכי דליכא טהרה כלל בעולם להדר אחריו, אז לא בעי ציץ.

דחיית ההוכחה - עצם ריצוי הציץ הוא מדאורייתא

אולם נראה שאין כאן הוכחה כלל, שהרי הגמרא והתוס' לא אמרו שהצורך בריצוי ציץ הוא מדרבנן, אלא אמרו שמדאורייתא הציץ מרצה אפילו על מזיד, ומדרבנן גזרו שלא ירצה על מזיד. אך עכ"פ גם הם מודים שעצם ריצוי הציץ הוא מדאורייתא, וממילא למ"ד בעינן ציץ על מצחו, זהו דין דאורייתא.

הציץ אינו מעכב את ההקרבה

ומכל מקום, גם דין דאורייתא זה, הוא רק במקום שאפשר, וכדי לרצות על ההקרבה הנעשית בטומאה, ובמקום שאי אפשר - אין הציץ מעכב את ההקרבה, וכנ"ל.

סיכום

להלכה - טומאה דחווה בציבור, וצריך ציץ על מצח כה"ג

ביררנו בחסדי ה' את שיטות התנאים והאמוראים בענין טומאה הותרה או דחווה בציבור, והעלנו שלדעת כל הראשונים ורוב הפוסקים הלכה כמ"ד טומאה דחווה בציבור. כמו כן הבאנו שכל הפוסקים הסכימו להלכה שכדי לרצות על הטומאה הדחווה צריך שיהיה הציץ מונח על מצח הכהן הגדול.

שני נסיונות להתיר הקרבה בטומאה גם בלא ציץ על מצח כה"ג

ותחילה הבאנו שתי אפשרויות להתיר על ידן דחיית טומאה בציבור גם בלא ציץ על מצח כהן גדול:

1. רש"י ותוס' כתבו שטומאת הגוף נדחית בציבור גם ללא ציץ. וממילא אם הכהנים יזהרו שלא לטמא את הבשר, לא יצטרכו ציץ. [אולם הרמב"ם חולק וסובר שגם לענין טומאת הגוף צריך ציץ].

2. כמה אחרונים כתבו בדעת הרמב"ם, שדוקא בקרבן יחיד צריך ציץ על מצח כהן גדול, אבל בקרבן ציבור מספיק שיהא ציץ בעולם. ולפי דברייהם, מאחר ויש היום ציץ בעולם (ב"מכון המקדש") ניתן לדחות הטומאה על ידו.

דחיית ההסברים הנ"ל

אולם דחינו שני פירושים אלו:

1. הרמב"ם חולק על יסוד דברי רש"י ותוס', וסובר שגם לענין טומאת הגוף צריך ציץ.
2. מלשון הרמב"ם נראה שאינו מחלק בין קרבן יחיד לקרבן ציבור, ולדעתו גם בקרבן ציבור צריך ציץ על מצח כהן גדול, ודלא כהבנת האחרונים הנ"ל בדעתו.

מסקנה - כשאי אפשר, ניתן להקריב בטומאה גם בלא ציץ

ברם, הבאנו מדברי התוס', הרמב"ם והמאירי שאין צריך ציץ על מצח כה"ג אלא כשהדבר אפשרי, אך אם הדבר אינו אפשרי, כגון בזמנינו שאין לנו כהן גדול, אין הדבר מעכב, והטומאה נדחית גם בלא ציץ. וכן מבואר בדברי אחרונים רבים. ולפיכך, מסקנתנו היא, שניתן להקריב קרבנות ציבור בימינו, על אף שאנו טמאי מתים, ועל אף שאין לנו כהן גדול הראוי להניח ציץ על מצחו, ומשום שכשהדבר אינו אפשרי אין מבטלים את הקרבת הקרבן בגלל חסרון הציץ. ויהי רצון שנזכה מהרה, לטהרת הגוף והנפש, ונוכל להקריב את קרבנות הציבור והיחיד מתוך קדושה וטהרה גמורה.